

Նախնական քննության գաղտնիքը՝ որպես օրենքով պահպանվող գաղտնիքի պաշտպանության քրեադատավարական միջոց

Սուրիասյան Վ. Հ.

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական, ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ (Երևան, Հայաստան)
varazdatsukiasyan@gmail.com

Վճռորոշ բառեր՝ նախնական քննության գաղտնիք, օրենքով պահպանվող գաղտնիք, դատավարական միջոց, պատասխանատվություն

Тайна предварительного следствия как уголовно-процессуальное средство защиты охраняемой законом тайны

Сукиасян В. О.

Помощник Судьи Уголовной палаты Кассационного суда РА, аспирант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права Института права и политики РАУ (Ереван, Армения)
varazdatsukiasyan@gmail.com

Аннотация: В статье рассмотрены проблемы применения ст. 201 УПК РА в качестве процессуального средства обеспечения охраны информации в уголовном процессе. Обосновано несовершенство положений ст. 201 УПК РА, регулирующих порядок предупреждения следователем или дознавателем участников уголовного судопроизводства о недопустимости разглашения данных предварительного расследования.

Ключевые слова: тайна предварительного следствия, охраняемая законом тайна, процессуальное средство, ответственность

Secrecy of the preliminary investigation as a criminal procedural remedy for legally protected secrets

Sukiasyan V. H.

Assistant to the Judge of the Criminal Chamber of the RA Cassation Court, PhD Student at the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure Law of RAU Institute of Law and Politics (Yerevan, Armenia)
varazdatsukiasyan@gmail.com

Abstract: The article deals with the problems of applying Art. 201 of the RA Criminal Procedure Code as a procedural means of ensuring the protection of information in criminal proceedings. The imperfection of the provisions of Art. 201 of the RA Criminal Procedure Code, regulating the procedure for warning by an investigator or an inquirer to participants in criminal proceedings about the inadmissibility of disclosing the data of the preliminary investigation.

Keywords: secret of preliminary investigation, secret protected by law, procedural means, responsibility

Ընդհանուր առմամբ, բազմաթիվ պետություններում քրեադատավարական օրենսդրությամբ ամրագրված նախնական քննության գաղտնիքի գոյության համար առանձնացվում են երեք հիմնական նպատակներ՝

- քննության շահերի ապահովումը [17, էջ 235],

- մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի ապահովումը [16, էջ 559],

- տվյալ գործով հաջորդող դատական քննության ընթացքում դատարանի մոտ նախնական կարծիք ձևավորելու կանխում [8, էջ 559]:

Քրեադատավարական գործունեության իրականացման ընթացքում ի հայտ է գալիս տեղեկատվություն, որը պահպանվում է օրենքով և ենթակա է պաշտպանության քրեադատ-

ավարական և քրեաիրավական պաշտպանության միջոցների գործադրմամբ:

Քրեական գործում կարող են պարունակվել օրենքով պահպանվող տարբեր տեսակի գաղտնիքներ, որոնց հրապարակումը կարելի է դիտարկել որպես անձանց իրավունքների նկատմամբ ոտնձգություն, հանրորեն վտանգավոր արարք [15, էջ 134]: Բացի այդ, նշված տեղեկությունների հրապարակումը կարող է հանգեցնել վկաների և տուժողների ցուցմունքների փոփոխմանը կամ որևէ ապացույցի ոչնչացմանը [9, էջ 148]:

Պատահական չէ, որ նախնական քննության տվյալների հրապարակման համար ուսումնասիրված 30 պետությունների (Շվեյցարիա, Ավստրիա, Բելգիա, Բուլղարիա, Չեխիա,

Էստոնիա, Ֆինլանդիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Հունաստան, Հունգարիա, Իռլանդիա, Իտալիա, Լատվիա, Լիտվա, Լյուքսեմբուրգ, Մոլդովա, Մոնակո, Լեհաստան, Պորտուգալիա, Ռումինիա, Ռուսաստան, Սլովակիա, Սլովենիա, Իսպանիա, Շվեդիա, Մակեդոնիա, Թուրքիա, Ուկրաինա, Միացյալ Թագավորություն) քրեական օրենսգրքերում որպես հանցագործություն նախատեսված է առանց համապատասխան թույլտվության նախնական քննության տվյալների հրապարակումը: Ընդ որում՝ 23 պետություններում հանցագործության սուբյեկտն ընդհանուր է, իսկ Ավստրիայում, Լիտվիայում, Լյուքսեմբուրգում, Մոլդովայում, Ռումինիայում, Իսպանիայում և Ուկրաինայում քրեական պատասխանատվության են ենթակա միայն քրեական դատավարության մասնակիցները: Նշված երկրներից միայն Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքով (293-րդ հոդված) է նախատեսված խրախուսական նորմ, ըստ որի՝ նախնական քննության տվյալները հրապարակված անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե հրապարակված գաղտնիք կազմող տեղեկություններն ունեն նվազ կարևորություն: Այս խրախուսական նորմի կապակցությամբ Շվեյցարիայի դատական պրակտիկայում [7, էջ 244] ձևավորվել է գաղտնիության ձևական տեսությունը (formal conception of secrecy):

«Քրեական դատավարության օրենսգրքի 201-րդ հոդվածը նվիրված է նախնական քննության տվյալների հրապարակման անթույլատրելիությանը կամ քրեադատավարական գիտությանը քաջ հայտնի նախնական քննության գաղտնիքին:

Նշված հոդվածի համաձայն՝

«1. Նախնական քննության տվյալները ենթակա են հրապարակման միայն գործի վարույթն իրականացնող մարմնի թույլտվությամբ:

2. Անհրաժեշտ դեպքերում քննիչը, հետաքննության մարմինը վկային, տուժողին, քաղաքացիական հայցվորին և քաղաքացիական պատասխանողին, նրանց ներկայացուցիչներին, մասնագետներին, փորձագետներին, թարգմանիչներին, ընթերցանողներին, պաշտպաններին և գործին մասնակցող այլ անձանց գրավոր նախազգուշացնում են՝ նախնական քննության տվյալներն առանց թույլտվության չհրապարակելու պարտականության մասին»:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ այն հանգամանքը, որ ի տարբերություն 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրության, նոր 2015 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրությամբ օգտագործվում է ոչ թե նախաքննություն և հետաքննություն եզրույթները, այլ մինչդատական քրեական վարույթ եզրույթը (Սահմանադրության 176-րդ և 178-րդ

հոդվածներ): Այսինքն, կարելի է արձանագրել, որ ի դեմս մինչդատական քրեական վարույթի գործ ունենք սահմանադրաիրավական հասկացության հետ:

Դրանից բացի, «Քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 5-րդ կետի իմաստով քրեական գործով մինչդատական վարույթի հասկացությունը ներառում է քրեական գործով վարույթը քրեական գործ հարուցելու հարցի լուծման պահից մինչև գործն ըստ էության քննելու համար դատարան ուղարկելը: Այսինքն, մինչդատական քրեական վարույթը ավելի լայն հասկացություն է, քան նախնական քննությունը, քանի որ այն հաջորդում է քրեական գործի հարուցմանը [5, էջ 50], և միասին կազմում են քրեական գործով մինչդատական վարույթը: Բանն այն է, որ քրեական գործի հարուցման հարցի լուծման փուլում նույնպես ի հայտ է գալիս տեղեկատվություն, ընդհուպ մինչև օրենքով պահպանվող գաղտնիքներ, որոնք չպետք է հրապարակվեն մինչդատական վարույթի խնդիրներն ու նպատակները պատշաճ ապահովելու համար: Իսկ գործող օրենսդրության պայմաններում ստացվում է մի իրավիճակ, որ քրեական գործի հարուցման հարցի լուծման փուլում ստացվող տեղեկատվության վրա չի տարածվում նախնական քննության գաղտնիության պահանջը:

Այս հարցի կապակցությամբ համընկնող է Վ.Ե.Եվսենկոյի կարծիքն առ այն, որ քրեական գործի հարուցման փուլում օրենքով պահպանվող գաղտնիքների տեսակների բազմազանությունից հաճախ առաջանում են հասարակական հարաբերություններ, որոնք շոշափում են քաղաքացիների մասնավոր կյանքի գաղտնիքը, հետևաբար, գաղտնիքի հենց այդ տեսակն էլ խոցելի է և ռիսկային է՝ քաղաքացիների իրավունքների ու օրինական շահերի անհիմն խախտման տեսանկյունից [11, էջ 68]:

«Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրքի նախագիծ) ամրագրվել է ոչ թե նախնական քննության, այլ՝ նախաքննության տվյալների հրապարակման անթույլատրելիությունը: Առաջին հայացքից սա պետք է պայմանավորված լիներ *մինչդատական վարույթ, նախաքննություն, հետաքննություն* եզրույթների տարբերությամբ, սակայն Օրենսգրքի նախագծով՝

«մինչդատական վարույթը վարույթի հանրային մասնակիցների կողմից իրենց իրավասության սահմաններում իրականացվող ընթացակարգ է,

«նախաքննությունը՝ քննիչի կողմից իր իրավասության սահմաններում ենթադրյալ հանցանքի կապակցությամբ իրականացվող գործունեություն,

-հետաքննությունը՝ հետաքննության մարմնի կողմից նախաքննության ընթացքում իրականացվող և դրան օժանդակող գործունեություն, որը ներառում է գաղտնի քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարումը:

Այսինքն, Օրենսգրքի նախագծով նույնպես մինչդատական վարույթի հասկացությունը ավելի լայն է, քան նախաքննության:

Արտասահմանյան երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունների ուսումնասիրությունը նույնպես ցույց է տալիս, որ այս հարցում իրավական կարգավորումը թերի է: Մասնավորապես, Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածը սահմանում է մինչդատական քննության հրապարակման անթույլատրելիությունը, այն պայմաններում, երբ Ուկրաինայի քրեադատավարական օրենսդրությունը նախատեսում է նաև հետաքննություն, ինչը չի ներառվում մինչդատական քննության սահմաններում: Եզրութաբանական առումով նույնն է իրավիճակը նաև Ղազախստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումներով (201-րդ հոդված):

2017 թվականի փոփոխություններով Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածով հետաքննությունը նույնպես ներառվել է նախաքննության տվյալների հրապարակման անթույլատրելիության ներքո, սակայն դուրս է մղվել քրեական գործի հարուցման հարցի լուծման փուլը:

Մոլդովայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 212-րդ հոդվածը նախատեսում է քրեական հետապնդման կոնֆիդենցիալությունը՝ դուրս թողնելով հետաքննությանը (Մոլդովայի քրեադատավարական օրենսդրությամբ հետաքննությունն անվանվում է սպայություն):

Նման պայմաններում նպատակահարմար է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 201-րդ հոդվածը փոփոխել՝ այն հաշվով, որ նախ, վերնագիրն անվանվի «*մինչդատական քրեական վարույթի տվյալների հրապարակման անթույլատրելիությունը*», երկրորդ, բովանդակության մեջ «*նախնական քննության տվյալներ*» ձևակերպման փոխարեն ներառվի «*մինչդատական քրեական վարույթի տվյալներ*» ձևակերպումը:

Մինչդատական քրեական վարույթի տրվյալների հրապարակման անթույլատրելիության վերաբերյալ հաջորդ խնդիրը կապված է նրա հետ, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 201-րդ հոդվածում ամրագրված է

դրույթ, ըստ որի՝ նախնական քննության տրվյալները ենթակա են հրապարակման միայն գործի վարույթն իրականացնող մարմնի թույլտվությամբ: Այսինքն, գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսդրությամբ *in concreto* նշված չէ, թե նախնական քննության որ տվյալներն են հանդիսանում հրապարակման ոչ ենթակա: Այլ կերպ, ամրագրելով նախնական քննության տվյալների, ըստ էության, գաղտնիության պահանջ, օրենսդիրը չի որոշակիացնում այն տեղեկությունները, որոնք կազմում են նախնական քննության գաղտնիքի բովանդակությունը:

Այս հարցի շուրջ առկա չէ միասնական մոտեցում նաև քրեադատավարական գիտության մեջ: Այսպես, Ի.Լ.Պետրուխինի կարծիքով ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգիրքը պարունակում է այն հիմքերը, որոնց դեպքում դատավարությունն իրականացվում է դռնփակ, ուստի անհրաժեշտ է, որ օրենսդիրը նշի նաև նախնական քննության գաղտնիք կազմող տեղեկությունները, այլ ոչ թե թողնի վարույթն իրականացնող մարմնի հայեցողությանը [14, էջ 205]:

Հակառակ մոտեցման կողմնակիցներն են Ա.Ե.Մասլովը և Ս.Մ.Դարավսկիխը, վերջիններս գտնում են, որ քրեադատավարական օրենսդրությամբ նպատակահարմար չէ սպառնալից կերպով ամրագրել այն տեղեկությունները, որոնք հանդիսանում են նախնական քննության գաղտնիք, քանի որ այդ տեղեկությունները բազմազան են և կոնկրետ դեպքում տարբերվում են [13, էջեր 101-104, էջ 42]:

Յու.Պ.Գարմանի կարծիքով, եթե քրեաիրավական և քրեադատավարական նորմերը չեն բացահայտում, թե ո՞ր տեղեկություններն են հանդիսանում նախաքննական գաղտնիք, ապա այդ դեպքում պետք է նախաքննական գաղտնիք դիտել նախաքննության ցանկացած տվյալ, ընդհուպ մինչև քննչական գործողությունների կատարման փաստը [10, էջ 150]:

Փորձելով հայտնել դիրքորոշում նախնական քննության գաղտնիք կազմող տեղեկությունների սպառնալից ամրագրման կամ հայեցողական իրավական վիճակը պահպանելու վերաբերյալ, հարկ է անդրադառնալ Օրենսգրքի նախագծի կարգավորումներին, ինչպես նաև միջազգային իրավական փորձին:

Օրենսգրքի նախագծի 186-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «2. *Նախաքննության տվյալների հրապարակումն արգելվում է, եթե դա կարող է՝*

- 1) *խոչընդոտել մինչդատական վարույթի բնականոն ընթացքին.*
- 2) *դառնալ հանցանքի կատարման պատճառ.*
- 3) *փտանգել վարույթի մասնակիցների կամ այլ անձանց իրավունքները կամ իրավաչափ շահերը.*
- 4) *հանգեցնել օրենքով պահպանվող*

¹ Նույն փոփոխությունը *mutatis mutandis* կիրառելի է նաև Օրենսգրքի նախագծի 186-րդ հոդվածի նկատմամբ:

գաղտնիքի հրապարակման»:

Վերոնշյալ հոդվածի վերլուծությունից բխում է, որ նախագծով, ըստ էության, ամրագրվել է նախաքննության տվյալների հրապարակման արգելքի հիմք-հետևանքները: Այլ կերպ, թվարկվել է ոչ թե գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների սպառնիչ ցանկ, այլ ենթադրյալ հետևանքները, որոնք կարող են առաջանալ այս կամ այն տեղեկության հրապարակման դեպքում: Ընդ որում՝ տվյալ դեպքում նույնպես իրավակարգավորման հայեցողական մեթոդն է ընտրվել, քանի որ ի վերջո վարույթն իրականացնող մարմինն է գնահատելու այն տեղեկությունը, որի հրապարակման դեպքում կարող են վրա հասնել որոշակի հետևանքները: Նույն իրավակարգավորման մեթոդն է նախատեսված նաև Էստոնիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 214-րդ հոդվածում:

Արտասահմանյան երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ մեծամասամբ ընտրված է նախնական քննության գաղտնիքի սահմանման ոչ սպառնիչ տարբերակը, այսինքն՝ այն թողնված է վարույթն իրականացնող մարմնի հայեցողությանը: Մասնավորապես, հայեցողական ձևը նախատեսված է՝ Ռուսաստանի, Ուկրաինայի, Վրաստանի, Ղազախստանի, Մոլդովայի, Ուզբեկստանի քրեադատավարական օրենսգրքերով:

Չափազանց լայն հայեցողություն տրամադրելը վարույթն իրականացնող մարմնին՝ որոշելու նախաքննության գաղտնիքի ծավալը՝ կարող է լուրջ սպառնալիք հանդիսանալ իրավական որոշակիության սկզբունքի ապահովմանը:

Մեր կարծիքով, գաղտնիք կազմող տեղեկության պահպանությունը չի կարող իրականացվել վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից՝ յուրաքանչյուր դեպքում տեղեկությունների հայեցողական ծավալ սահմանելով: Ստեղծված իրավիճակում առաջարկում ենք սպառնիչ կերպով նշել այն տեղեկությունները, որոնք հանդիսանում են հրապարակման ոչ ենթակա տվյալներ: Մեր այս մոտեցումը հիմնված է նաև ՀՀ օրենսդրի կողմից ընտրված՝ օրենքով պահպանվող գաղտնիքների իրավակարգավորման եղանակի վրա: Այլ կերպ, ՀՀ օրենսդիրը սահմանելով օրենքով պահպանվող գաղտնիք՝ պարտադիր կերպով թվարկում է այն տեղեկությունները, որոնք ներառվում են դրա մեջ: Վառ օրինակ է «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին» ՀՀ օրենքը, որի 9-րդ հոդվածը սահմանում է պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին դասելու ենթակա տեղեկությունները, իսկ 10-րդ հոդվածը նշում է այն տեղեկությունները, որոնք պետական և ծառայողական գաղտնիքի շարքին չեն կարող

դասվել:

Այն, որ սպառնիչ կերպով պետք է սահմանվի նախնական քննության գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ցանկը, դեռևս չի նշանակում, որ նախնական քննության գաղտնիք կազմող տեղեկությունների պաշտպանությունը զրկվում է իր ճկունությունից: Օրինակ, իրավական որոշակիության սկզբունքի ապահովման գերակայությունից ելնելով՝ օրենսդիրն սպառնիչ կերպով թվել է պետական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ցանկը, որի պահպանության ոլորտն ավելի գերակա դիրքերում է գտնվում պետության համար, քան նախնական քննության գաղտնիքի պահպանումը: Հետևաբար, որևէ խոչընդոտ չկա, որպեսզի որոշակիացվեն և հստակ սահմանվեն նաև նախնական քննության՝ հրապարակման ոչ ենթակա տվյալները:

Հաջորդ խնդիրը, որը վերաբերում է մինչդատական քրեական վարույթի տվյալների հրապարակման անթույլատրելիությանը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 201-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դիսպոզիցիան է, որտեղ օրենսդիրը սահմանել է, որ անհրաժեշտ դեպքերում քննիչը, հետաքննության մարմինը վկային, տուժողին, քաղաքացիական հայցվորին և քաղաքացիական պատասխանողին, նրանց ներկայացուցիչներին, մասնագետներին, փորձագետներին, թարգմանիչներին, ընթերցականներին, պաշտպաններին և գործին մասնակցող այլ անձանց գրավոր նախագուշացնում են՝ նախնական քննության տվյալներն առանց թույլտվության չհրապարակելու պարտականության մասին:

Խնդիրն այն է, որ օրենսդիրը պայման է դրել վարույթն իրականացնող մարմնի առաջ, որ միայն անհրաժեշտ դեպքերում կարող է գրավոր նախագուշացնել նախնական քննության տվյալներն առանց թույլտվության չհրապարակելու պարտականության մասին: Տվյալ դեպքում հարց է ծագում, թե ինչով է պայմանավորվում անհրաժեշտությունը և որո՞նք են այդ անհրաժեշտ դեպքերը:

Քրեադատավարական գիտության մեջ կարծիք է արտահայտվել, որ նախնական քննության տվյալներն առանց թույլտվության չհրապարակելու պարտականության մասին նախագուշացնելը պետք է իրականացվի սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ չափանիշների հաշվառմամբ: Սուբյեկտիվը վկայում է այն մասին, որ քննության մասնակիցը իրական հնարավորություն ունի հրապարակելու քրեական գործի տվյալները, իսկ օբյեկտիվը՝ երբ առկա է օրենքով պահպանվող հասարակական հարաբերություններին էական վտանգ հասցնելու իրական վտանգ [12, էջ 118]:

Ս.Ա.Դիլբանդյանն իրավացիորեն նշել է, որ

բավական տարածված պրակտիկա է պաշտպաններին նախագգուշացնել նախաքննության տվյալների հրապարակման անթույլատրելիության մասին: Պետք է նշել, որ նման նախագգուշացումը նաև խոչընդոտ է պաշտպանի կողմից ապացույցների հավաքմանը մասնակցելուն, մասնավորապես նման սահմանափակման պայմաններում պաշտպանը չի կարող դիմել մասնագետի և կարծիք ստանալ իրեն հետաքրքրող հարցերի վերաբերյալ: Վերջինիս կարծիքով փաստաբանը չպետք է ստորագրի արստրակտ որոշման տակ, այսինքն՝ եթե կոնկրետացված չէ, թե նախաքննության ինչ տվյալների մասին է խոսվում, ինչ ժամկետներում: Փաստաբանը պետք է ստորագրություն տա միայն համապատասխան քննչական և դատավարական գործողություններից իրեն հայտնի դարձած տեղեկությունների մասին, եթե տեղեկությունները այլ աղբյուրներից են ստացվել, ապա դրա համար նա չի կարող գգուշացվել [1, էջ 392]:

Ա.Ս.Գիլբանդյանի և Յու.Ս.Ժարիկովի աշխատություններում ընդհանրականն այն է, որ երկու աշխատություններում էլ բարձրացվում է նախնական քննության տվյալների հրապարակման անթույլատրելիության վերաբերյալ քրեադատավարական և քրեաիրավական նորմերի անորոշ լինելու սահմանադրականության հարց:

Կարծում ենք, որ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է յուրաքանչյուր դեպքում պատճառաբանի դատավարության մասնակցին, թե ինչու է իրեն նախագգուշացնում նախնական քննության տվյալներն առանց թույլտվության չհրապարակելու պարտականության մասին: Հակառակ դեպքում կստացվի, որ օրինակ՝ դատավարության մասնակիցներին հարցաքննելու ժամանակ նրանց տիպային փաստաթղթերով նախագգուշացնելը կդիտվի օրինաչափություն, որպիսի պայմաններում առարկայագուրկ կդառնա միայն անհրաժեշտ դեպքերում նախագգուշացնելու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթը: Բանն այն է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 342-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում առանց դատախազի, քննիչի կամ հետաքննություն կատարող անձի թույլտվության՝ նախաքննության կամ հետաքննության տվյալները հրապարակելու համար: Այսինքն, խոսքը գնում է ընդհանուր սուբյեկտի մասին և ձևական հանցակազմի: Ստացվում է, որ անկախ քրեադատավարական իմաստով նախագգուշացված լինելու հանգամանքից, ինչպես նաև տվյալների հրապարակման՝ հանրորեն վտանգավոր հետևանքներից, անձը ենթակա է պատասխանատվության նախաքննության կամ հետաքննության տվյալները հրապարակելու համար:

Բացի այդ, նախնական քննության տվյալների հրապարակման անթույլատրելիության քրեադատավարական նորմը նախագգուշացվող դատավարության մասնակիցների ցանկում չի նշում կասկածյալին և մեղադրյալին, սակայն պատասխանատվություն նախատեսող քրեաիրավական նորմի վերլուծությունից ակնհայտ է, որ վերջիններս նույնպես հանդիսանում են տվյալ հանցագործության սուբյեկտ: Մեր կարծիքով, նման մոտեցումը ընդունելի չէ ժողովրդավարական հասարակության արժեքների և մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից, քանի որ ուղղակիորեն հակասում է մեղադրվող անձի պաշտպանության իրավունքին:

Նախնական քննության գաղտնիքն օրենքով պահպանվող գաղտնիքներից միակն է, որը նաև ստանձնում է օրենքով պահպանվող այլ գաղտնիքների քրեադատավարական պաշտպանության միջոցի դեր: Այս պնդման վառ հիմնավորման դրսևորում է Օրենսգրքի նախագծի 186-րդ հոդվածի դրույթն առ այն, որ նախաքննության տվյալների հրապարակումն արգելվում է, եթե դա, ի թիվս այնի, կարող է հանգեցնել օրենքով պահպանվող գաղտնիքի հրապարակման (նույնարվանդակ դրույթ նախատեսված է Էստոնիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 214-րդ հոդվածով):

Անդրադառնալով նախնական քննության գաղտնիքի վերաբերյալ եվրոպական չափանիշներին՝ հարկ է ընդգծել, որ դրանք տեղ են գտել Եվրոպայի խորհրդի մարմինների խորհրդատվական փաստաթղթերում և Եվրոպական դատարանի վճիռներում: Պետք է ընդգծել, որ նշված փաստաթղթերը մեծամասամբ վերաբերում են նաև լրագրողների իրավունքներին և նրանց կողմից քրեական վարույթի հանգամանքները լուսաբանելու թույլատրելի սահմաններին:

Հետաքննական լրագրության պաշտպանության և խթանման վերաբերյալ ԵԽ հռչակագիրը կոչ է անում անդամ երկրներին պաշտպանել և խթանել հետաքննական լրագրությունը, այդ թվում՝ ապահովելով լրագրողների՝ տեղեկատվության ազատության իրավունքը:

ԵԽ Չանգվածային լրատվամիջոցներով քրեական վարույթի հետ կապված տեղեկատվության տրամադրման վերաբերյալ հռչակագիրը կոչ է անում ԵԽ անդամ պետություններին՝ խրախուսել լրատվամիջոցներում քրեական գործերի վերաբերյալ պատասխանատու հրապարակումները օրենքի և դատական վարույթի վերաբերյալ լրագրողների ուսուցումներին աջակցելու միջոցով, լրատվամիջոցների, մասնագիտացված կազմակերպությունների, ուսումնական հաստատությունների և դատարանների համագործակցությունը

ապահովելու միջոցով: ԵԽ-ն նաև կոչ է անում անդամ պետություններին՝ աջակցել այն նախաձեռնություններին, որոնցով լրատվամիջոցները սահմանում են մասնագիտական էթիկայի չափանիշներ, որոնք կարտացոլեն նաև ՉԼՄ-ների հրապարակումներում քրեական վարույթների նկատմամբ հարգանք ապահովելու սկզբունքները:

Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովը «Լրտեսության կամ պետական գաղտնիք հրապարակելու վերաբերյալ քրեական գործերով արդար դատաքննության մասին» թիվ 1551 (2007) բանաձևում նշել է, որ պետական գաղտնիքի վերաբերյալ օրենսդրությունը, ներառյալ քրեական պատասխանատվության համար հիմք հանդիսացող գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ցանկերը, պետք է լինեն հստակ ու առաջին հերթին հրապարակային:

Հատկապես կարևոր է ԵԽ Նախարարների կոմիտեի «Լրատվամիջոցներով քրեական վարույթներին վերաբերող տեղեկությունների տրամադրման մասին» Rec(2003)13 հանձնարարականի պահանջների ապահովումը ՀՀ-ում, քանի որ այն ուղղակիորեն վերաբերում է քրեական վարույթի հանրայնության և գաղտնիության ապահովմանը: Հանձնարարականի 2-րդ սկզբունքի համաձայն՝ անմեղության կանխավարկածի նկատմամբ հարգանքն արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մաս է, հետևաբար ընթացիկ քրեական վարույթին վերաբերող կարծիքները և տեղեկությունները կարող են տրամադրվել կամ տարածվել լրատվամիջոցներով, եթե դա չի խախտում կասկածյալի կամ մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածը:

Նույն հանձնարարականի 8-րդ սկզբունքը նվիրված է շարունակվող քրեական վարույթի ընթացքում անձանց մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության ապահովմանը: Նշված սկզբունքի համաձայն՝ կասկածյալների, մեղադրյալների կամ դատապարտյալների վերաբերյալ տեղեկության տրամադրման դեպքում պետք է ապահովվի վերջիններիս՝ Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով նախատեսված մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության պաշտպանության իրավունքը: Առանձնակի պաշտպանություն պետք է ապահովվի անչափահասներին և այլ սահմանափակ գործունակությամբ օժտված անձանց:

Հարկ է մեջբերել ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի դիտարկումը հանձնարարականների և եվրոպական չափանիշների կիրառման մասով. վերջինիս դիտարկմամբ անմեղության կանխավարկածի պահպանման պահանջի խախտումները լրատվամիջոցներով, այդ թվում՝ այլ հեռուստատեսություններով կրում են

տարածված բնույթ: Սա մտահոգիչ երևույթ է, որի վերացման ուղղությամբ պետք է տարվեն համակարգված ու նպատակային աշխատանքներ [6, հղումը]:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի՝ Պաշտոնական փաստաթղթերին հասանելիության վերաբերյալ թիվ (2002)2 հանձնարարականում նշվում է, որ անդամ պետությունները կարող են սահմանափակել պաշտոնական փաստաթղթերին հասանելիությունը: Այդպիսի սահմանափակումները պետք է նախատեսված լինեն օրենքով, անհրաժեշտ լինեն ժողովրդավարական հասարակությունում և համաչափ պաշտպանելու՝

1. ազգային անվտանգությունը, պաշտպանությունն ու միջազգային հարաբերությունները,
2. հասարակական անվտանգությունը,
3. հանցագործությունների կանխումը, քննությունն ու հետապնդումը,
4. մասնավոր կյանքի գաղտնիությունն ու իրավաչափ մասնավոր շահերը,
5. առևտրային կամ այլ տնտեսական շահերը,
6. դատավարության կողմերի հավասարությունը,
7. բնապահպանությունը,
8. հանրային իշխանությունների կողմից իրականացվող ստուգումները, հսկողությունն ու վերահսկողությունը,
9. պետության տնտեսական, դրամավարկային և փոխարժեքային քաղաքականությունը,
10. հանրային իշխանությունների կողմից կամ դրանց միջև իրականացվող բանակցությունների գաղտնիությունը:

Եվրոպական դատարանը նախաքննության գաղտնիքի վերաբերյալ ունի մի քանի վճիռներ [2], որոնցից արժեքավորը *Bédat v. Switzerland* [3] գործով 2016 թվականի մարտի 26-ին կայացված վճիռն է: Հաշվի առնելով դրա կարևորությունը իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ որոշ կետեր մանրամասն կներկայացվեն ստորև:

Ըստ Եվրոպական դատարանի վերոնշյալ վճռի փաստական հանգամանքների՝ լրագրող Բեդային մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա հրապարակել է չավարտված քրեական վարույթում գտնվող տվյալներ՝ հարցաքննությունների արձանագրություններ և նամակագրություն (նշված փաստաթղթերում տվյալներ են եղել մեղադրյալի մասնավոր կյանքի վերաբերյալ), որոնք վերջինս ստացել էր քրեական վարույթի մասնակից չհանդիսացող անձից: Ներպետական դատարանը կայացրել է մեղադրական դատավճիռ, որը բողոքարկվել է Շվեյցարիայի դաշնային դատարան և 2008 թվականի ապրիլի 29-ի որոշմամբ դատավճռի դեմ բերված բողոքը մերժվել է:

Եվրոպական դատարանը մի շարք հարցերում համաձայնվել է Շվեյցարիայի դաշնային դատարանի որոշման հետ: Մասնավորապես. «գաղտնիության ռեժիմը տարածվում է նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված ապացույցների և քննիչի կողմից իրականացվող գործողությունների վրա: Քննարկվող տեղեկատվությունը, որը հրապարակվել է լրագրողի կողմից, ուղիղ իմաստով հանդիսանում է գաղտնիք, քանի որ դրա նկատմամբ հասանելիությունը սահմանափակված էր և որպես փորձառու լրագրող նա պետք է իմանար այդպիսի փաստաթղթերի հրապարակման անթույլատրելիության մասին»: Նույն գործով Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ լրագրողները իրականացնում են կարևոր գործառույթ ժողովրդավարական հասարակությունում, սակայն չպետք է անցնեն թույլատրելի սահմանները [4]:

Ըստ էության, Եվրոպական դատարանն իր վճռի պատճառարանական մասում անդրադարձել է որոշ հարցերի, որոնք առանձին վերցված ազդում են Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքի խախտման կամ խախտման բացակայության փաստը հաստատելու վրա:

Եվրոպական դատարանը խնդրո առարկա վճռի պատճառարանական մասը բաժանելով 5 մասի՝ կարևորել է հետևյալ հարցերը՝

- (i) լրագրողի կողմից տվյալ ստանալու եղանակը (Կոնֆիդենցիալ տեղեկություն կամ գաղտնիք ստանալու եղանակը կարող է նշանակություն ունենալ Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի 2-րդ կետի հավասարակշռումն ապահովելու տեսանկյունից: Մույն դեպքում թեև լրագրողն անօրինական չի ստացել այդ տրվյալները, սակայն փորձառու լրագրողը պետք է իմանար այդ տեղեկությունների սահմանափակ հասանելիության մասին),
- (ii) հրապարակված հոդվածի բովանդակությունը (Եվրոպական դատարանը նշել է, որ Շվեյցարիայի դաշնային դատարանը խորը վերլուծություն է իրականացնել հրապարակված հոդվածի բովանդակության առնչությամբ և իրավացիորեն եզրահանգել է, որ տեղեկությունները ներկայացվել են սենսացիոն ձևով և ոչ առողջ հետաքրքրությամբ),
- (iii) հրապարակված հոդվածի առնչությամբ հասարակության արձագանքը (Եվրոպական դատարանը նշել է, որ դիմումատուն ցույց չի տվել, թե հասարակությունն արդյո՞ք հետաքրքրություն ունեցել է մեղադրյալի հարցաքննության արձանագրության կամ կնոջ հետ իրականացված նամակագրության հարցում, այն դեպքում, երբ մեղադրյալը չի հանդիսացել հանրային անձ),

- (iv) հրապարակված հոդվածի ազդեցությունը քրեական գործի ելքի վրա (Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ նախնական քննության գաղտնիքին հատուկ պաշտպանություն տրամադրելը համարվում է իրավաչափ քրեական արդարադատության իրականացման համար: Նախնական քննության գաղտնիքը նպատակ ունի մի կողմից՝ պաշտպանել քննության շահերը, որպեսզի չկեղծվեն և չփոփոխվեն քրեական գործի ապացույցները, մյուս կողմից՝ որպեսզի ապահովվի անձի անմեղության կանխավարկածի պատշաճ իրացումը: Պետք չէ սպասել, որ պատասխանող պետությունը ex post facto ներկայացնի ապացույցներ, որոնք կվկայեն քրեական գործի ելքի վրա ազդեցության մասին),

- (v) մեղադրյալի մասնավոր կյանքի հարգանքի իրավունքի խախտումը (Եվրոպական դատարանը նշել է, որ պետությունն ունենալով Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով նախատեսված անձի իրավունքներն արդյունավետ պաշտպանելու պոզիտիվ պարտականություն՝ կարող է որոշ չափով սահմանափակել Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքները: Եվրոպական դատարանը կոնկրետ դեպքում պետք է համոզվի, թե ներպետական դատարաններն արդյո՞ք կարողացել են հավասարակշռել այդ երկու իրավունքները: Հոդվածի հրապարակման պահին մեղադրյալը գտնվել է կալանավայրում և քրեական գործում առկա չէ տվյալ առ այն, որ վերջինս իմացել է հրապարակված հոդվածի մասին, որպեսզի փորձեր իրացնել իրավական պաշտպանության միջոցները):

Ներկայացված չափորոշիչների պահպանումը կարևոր է ժողովրդավարական հասարակությունում Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ և 10-րդ հոդվածների հավասարակշռումն ապահովելու համար, քանի որ Հայաստանի Հանրապետությունը հանդիսանալով Եվրոպական կոնվենցիան վավերացրած պետություն, նախ, ունի պարտականություն հավասարակշռել այդ երկու իրավունքները՝ թույլ չտալով անհամաչափ գերակայություն, երկրորդ, ունի սեփական հայեցողության լուսանցքի շրջանակներում ընտրել այն միջոցները, որոնցով կապահովվի պոզիտիվ և նեգատիվ պարտավորությունները:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Դիլրանդյան Ս. Ա.**, Նախաքննության տրվյալների հրապարակման անթույլատրելիությունը //ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, 2(2) 2018 Երևան - 2019, էջ 392:
2. Եվրոպական դատարանի *Craxi v. Italy* գործով 17.06.2013թ. վճիռ, գանգատ 25337/94, *De Haes and Gijssels v. Belgium*, գործով 24.02.1997թ. վճիռ, *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway* գործով 1999 վճիռ, գանգատ 21980/93, *Stoll v. Switzerland* գործով 10.12.2007թ. վճիռ, գանգատ 69698/01:
3. Եվրոպական դատարանի *Bédat v. Switzerland* գործով 26.03.2016թ. վճիռ, գանգատ 56925/08:
4. Եվրոպական դատարանի *Tourancheau and July v. France*, գործով, 24.11.2005թ. վճիռ, գանգատ 53886/00, կետ 65:
5. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս / **Ղազիսյան Գ. Ս.** և ուրիշ.- 4-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով.- Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2019, էջ 50:
6. ՄԻՊ իրավական դիրքորոշումը ՀԶԾ-ի տեղեկությունների հիման վրա Հանրային հեռուստաընկերության տեսանյութի վերաբերյալ (www.ombuds.am/am/site/ViewNews/1053):
7. Շվեյցարիայի դաշնային դատարանի թիվ ATF 126 IV 236, որոշման 2a կետը, էջ 242 և 2c/aa կետը, էջ 244:
8. Շվեյցարիայի դաշնային դատարանի թիվ ATF 126 IV 236, որոշման 2c/aa կետը, էջ 245:
9. **Власова Н. А.** Обеспечение тайны предварительного расследования // Вестник Московского университета МВД России. – 2016. – № 3. – էջ 148:
10. **Гармаев Ю. П.** Незаконная деятельность адвокатов в уголовном судопроизводстве. Иркутск: ИПКПР ГП РФ. – 2005. – էջ 150:
11. **Евсеев В. Е.** Тайна в досудебных стадиях уголовного процесса: дис. канд. юрид. наук. Краснодар, 2016, էջ 68:
12. **Жариков Ю. С.** Недопустимость разглашения данных предварительного расследования: к вопросу о конституционности нормы //Современное право. - № 9. –2019. – էջ 118:
13. **Маслов А. Е.** Следственная тайна как средство преодоления противодействия расследованию: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.09: Воронеж, 2001, էջ 101-104, **Даровских С. М.** К вопросу о недопустимости разглашения данных предварительного расследования как способе обеспечения безопасности граждан // Вестник УрФО. Безопасность в информационной сфере. – 2014. – № 2 (12). – էջ 42:
14. **Петрухин И. Л.** Личные тайны (человек и власть). М., 1998 էջ 205:
15. **Семенов В. А.** О недопустимости разглашения данных досудебного производства // В сб.: Вопросы правовой теории и практики. Сборник научных трудов. – Омск, 2016. – էջ 134:
16. **Gérard Piquerez**, Procédure pénale suisse: manuel, 2nd ed., 2007, no. 849, էջ 559:
17. **Hauser, Schweri, Hartmann**, Schweizerisches Strafprozessrecht, 6th ed., 2005, § 52, no. 6, էջ 235:

Տժննդ/Հանձնվել է՝ 10.08.2020

Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 15.08.2020

Принята/Ընդունվել է՝ 17.08.2020